

ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ, НАУКИ ТА МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ ІВАНО-
ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЇ

ІВАНО-ФРАНКІВСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ЕКОЛОГО-НАТУРАЛІСТИЧНИЙ
ЦЕНТР УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

ПОГОДЖЕНО

Протокол засідання науково-
методичної ради Івано-Франківської
обласного інституту післядипломної
педагогічної освіти
від 23 червня 2017р. № 2

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ департаменту освіти,
науки та молодіжної політики
Івано-Франківської
облдержадміністрації
_____ № _____

Навчальна програма з позашкільної освіти
еколого-натуралістичного напрямку

«Лісова школа»

(72 год.)

1 рік навчання

м. Івано-Франківськ – 2017

Автор:

Шпарик Юрій Степанович – доцент кафедри лісознавства ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника».

Грабівчук Мирослава Володимирівна – завідувач відділу екології Івано-Франківського обласного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді.

Рецензенти:

Олійник Василь Степанович - доктор сільськогосподарських наук, професор, завідувач кафедри лісознавства ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника».

Вівчарук Леся Дмитрівна – методист вищої категорії відділу біології Івано-Франківського обласного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді.

Пояснювальна записка

Ставлення до довкілля формується в процесі взаємодії емоційної, інтелектуальної та вольової сфер психіки дитини. Зміст навчального матеріалу знайомить юннатів із представникам флори і фауни лісу рідного краю; умовами існування, які необхідні для живих істот; доступними відомостями про взаємодію живої та неживої природи; значенням лісу в житті людини; вчить дітей орієнтуватися в найближчому природному середовищі.

Програма гуртка основного рівня розрахована на один рік навчання для учнів V-VIII класів.

Мета:

виховання в учнів любові та бережливого ставлення до лісу, екологічно грамотної поведінки, формування гуманного ставлення до живого.

Завдання:

- 1) виховання почуття поваги до лісу, необхідності його охорони;
- 2) сприяння розвитку екологічного мислення та культури поведінки в природі;
- 3) ознайомлення з біологічними особливостями різних груп рослин і тварин, методами їх охорони та дослідження;
- 4) сприяння формуванню у вихованців розуміння взаємозв'язку природних явищ, розвиток навичок спостереження, наукового дослідження, фенологічних спостережень, фотомистецтва.

Робота гуртка планується таким чином, щоб теоретичний матеріал поєднувався з самостійною роботою над літературою, з проведенням практичних завдань (проведення дослідів, фенологічними спостереженнями, роботою з природним матеріалом). Під час проведення занять, екскурсій, походів слід приділяти особливу увагу дотриманню правил техніки безпеки.

Особлива увага звертається на практичну природоохоронну роботу вихованців: догляд за зеленими насадженнями, прокладання екологічних стежок, підгодовування птахів та допомога дорослим у підгодівлі тварин взимку, а також на роботу з розвитку вмінь встановлювати причинно-наслідкові зв'язки в природі, проведення елементарних дослідів; розвиток умінь і навичок догляду за рослинами та тваринами у куточку живої природи, у лісі – проведення спостережень за об'єктами живої природи, які закладають основи відповідального та дієвого ставлення до навколишнього природного середовища.

Реалізовувати набуті знання, вміння і навички шляхом участі у Всеукраїнських та обласних масових заходах «Птах року», «День зустрічі

птахів», «Годівничка», «Юний дослідник», «Зоологічна галерея», «Вчимося заповідувати», «Мій рідний край – моя Земля», «Майбутнє лісу в твоїх руках», «Збережемо первоцвіти», «Конкурс-огляд на кращу навчально-виховну екологічну стежку», «Ліси для нащадків» тощо, а також екологічних іграх, вікторинах, різноманітних конкурсах, тематичних вечорах, які покликані допомогти неформальному спілкуванню керівника гуртка з школярами.

Навчально-тематичний план

№ з/п	Назва розділу	Кількість годин		
		Теоретичні	Практичні	Всього
1.	Вступ.	2	-	2
2.	Розділ 1. Ліс як середовище існування	4	4	8
3.	Розділ 2. Вивчення та охорона рослинного світу	8	10	18
4.	Розділ 3. Вивчення та охорона тваринного світу	4	10	14
5.	Розділ 4. Ліс і здоров'я людини	4	6	10
6.	Розділ 5. Охорона природи	6	12	18
7.	Підсумкове заняття	-	2	2
Всього:		28	44	72

Зміст програми

1. Вступ (2 год)

Ознайомлення з перспективним планом роботи гуртка. Віртуальна екскурсія лісом.

2. Розділ 1. Ліс як середовище існування (8 год)

Теоретична частина. Що таке ліс? Ліси України та світу. Основні породи лісоутворюючих дерев. Ліс як середовище існування. Ярусність. Рослини верхнього ярусу. Рослини нижніх ярусів.

Практична частина. Реєстр дерев. Визначення порід лісових дерев за листками, плодами, корою, гілками тощо. Виявлення дерев-довгожителів.

Експедиція до лісу з метою ознайомлення із лісовим господарством своєї місцевості.

3. Розділ 2. Вивчення та охорона рослинного світу (18 год)

Теоретична частина. Різноманітність видового складу рослинності Землі. Рослинність України, рослинні угруповання і флористичні особливості рідного краю. Роль рослин у природі, їх значення в житті та господарській діяльності людини. Основні типи рослинності своєї місцевості. Причини зникнення видів рослин. Рослини занесені до Червоної книги України. Рациональне використання рослинних ресурсів. Охорона рослин та рослинних комплексів.

Практична частина. Участь у сезонних природоохоронних акціях, конкурсах: «Первоцвіти просять допомоги», «Парад квітів біля школи», «Вчимося заповідувати», «Мій рідний край – моя Земля». Картування місцезростань рідкісних рослин і рослинних угруповань. Вивчення корисних властивостей місцевих рослин. Проведення пропагандистської роботи з охорони та правильного користування рослин. Виготовлення гербаріїв, колекцій насіння.

Експедиції до лісу, ботанічного саду, парку з метою ознайомлення з видовим складом і різноманітністю рослинного світу.

Дослідницькі роботи «Вивчення території зростання первоцвітів»; проведення фенологічних спостережень за розвитком дерев та кущів місцевого лісу.

4. Розділ 3. Вивчення та охорона тваринного світу (14 год)

Теоретична частина. Значення тварин у природі та господарській діяльності людини. Закони про охорону тварин. Охорона звірів і птахів, їх привабливання і підгодівля взимку. Значення птахів у боротьбі із шкідниками лісового господарства. Червона книга України (тварини).

Практична частина. Заготівля насіння дерев і кущів. Участь в конкурсах «Біощит», «Птах року», «День зустрічі птахів», «Годівничка», «Зоологічна галерея». Перегляд тематичних відеофільмів та їх обговорення. Екологічні ігри «Ти - зайчєня», «Мисливці, хижаки та траводні», «Лісові птахи». Створення фотогалерей лісових мешканців; оформлення виставок різних виробів з шишок, жолудів та іншого природнього матеріалу.

Експедиції до лісу, краєзнавчого музею з метою вивчення різноманітності тваринного світу та шляхів його охорони.

5. Розділ 4. Ліс і здоров'я людини (10 год)

Теоретична частина. Ліс і його роль в організації відпочинку і оздоровленні населення. Ліс як фактор розвитку рекреаційної діяльності

людини. Оздоровчі і санітарно-гігієнічні функції лісів. Основні принципи раціонального використання лісів з оздоровчою метою.

Практична частина. Визначення лісових лікарських рослин. Відновлення їх в природі. Використання рекреаційного потенціалу рівнинних і гірських лісів.

Екскурсії до хвойного лісу з метою визначення його оздоровчої дії на людину. Екологічні ігри «Дегустація», «Впізнай на дотик», «Коктейль пахощів», «Впізнай своє дерево», «Фарби природи», «Музей природи».

Участь в конкурсах «Майбутнє лісу в твоїх руках», «Парки – легені міст і сіл», «Ліси для нащадків».

6. Розділ 5. Охорона природи (18 год)

Теоретична частина. Закони України щодо охорони природи. Заповідники й заказники. Екологічна стежка та її роль в охороні природи.

Практична частина. Створення екологічної стежки. Прокладання екологічної стежки. Визначення рослинного та тваринного світу екологічної стежки. Виготовлення вказівників. Встановлення та впорядкування екологічної стежки. Відкриття екологічної стежки.

Екскурсія у заповідники своєї місцевості. Перегляд тематичних фільмів.

Участь в конкурсах на кращу навчально-виховну екологічну стежку, «Біоцит», «Вчимося заповідувати», «Мій рідний край – моя Земля».

Дослідницькі роботи «Заповідні території мого краю», «Збережемо первоцвіти».

7. Підсумкове заняття (2 год)

Підведення підсумків роботи гуртка за рік, завдання на літній період. Виставка малюнків, колекцій, гербаріїв, фото-, виготовлених власноруч.

Прогнозований результат

Юннати повинні знати:

- що таке ліс;
- ярусність;
- основні типи лісів;
- представників флори та фауни, які зустрічаються у наших широтах;
- видовий склад та роль рослин і тварин у житті лісу;
- що таке заказники, заповідні території;
- що таке екологічна стежка та її роль в охороні природи;
- правила поведінки в природі;

- правила безпечної поведінки під час екскурсій в лісі;
- правила санітарно-гігієнічних вимог.

Юннати повинні вміти:

- дотримуватись правил техніки безпеки під час екскурсій, виїздів тощо;
- розрізняти основних представників флори та фауни лісу;
- створювати екологічну стежку та доглядати за її станом;
- проводити самостійно екскурсії на екологічній стежці;
- доглядати за рослинами і тваринами в куточку живої природи, на пришкольній ділянці;
- брати участь у природоохоронних заходах;
- користуватись допоміжною літературою у написанні науково-дослідницьких робіт;
- жити в злагоді з природою.

Протягом курсу занять у гуртку «Лісова школа» використовуватимуться такі форми діагностики та методи контролю за одержаними результатами:

- бесіди з гуртківцями та їх батьками;
- вікторини;
- анонімне анкетування;
- міні-конференції;
- написання дослідницьких робіт;
- результативність участі у еколого-натуралістичних масових заходах;
- виготовлення гербаріїв рослин, колекцій насіння.

Список рекомендованої літератури

1. Довкілля -5.– Торгово-видавниче бюро ВНУ, 1996.- 240 с., іл.
2. Екологічна абетка: для дітей віком від 8 до 14 років/упоряд.: Цалюк Є.Л., Шиманська Н.І. – К.: Діловий партнер, 2008.-32с.:іл.
3. Кисельов М. Екологічна свідомість українців: традиція та сьогодення //Вісник НАН України. – 1998. – № 7-8. 9. Крисаченко В.С. Екологічна культура. - К.: Заповіт, 1996.
4. Міждержавні природно-заповідні території України. — К., 1998. — 129 с.
5. Червона книга України. Вони чекають на вашу допомогу./Авт.- укр. С.О.Шанаренко. - 4-те вид., доп., 445 зі змінами. – Х. Торсінг ілюс, 2012 – 480 с.: іл.
6. Яришева Н. Ф. Основи природознавства. Природа України. Навчальний кабінет.- К.: Вища шк., 1995. -335 с.

Методичні рекомендації щодо організації та створення екологічної стежки

Екологічна стежка

Екологічне виховання повинно розпочинатися значно раніше, ніж дитина переступає шкільний поріг, із раннього дитинства. Перші слова про велич природи, її дивну різноманітність і водночас беззахисність та вичерпність дитина повинна почути від своїх батьків, у дитячому садочку, а потім на перших шкільних уроках. Саме тут екологічне виховання повинно бути продуманим, ненав'язливим, а форми роботи дібрані таким чином, щоб уся інформація проходила через душу дитини, залишала в ній чітке уявлення про чуйне ставлення до всього живого.

Важливо, щоб діти усвідомили, що людина не лише прикористувач, а насамперед частина природи, її турботлива дитина. І значно сприятиме цьому дослідницька робота учнів, адже вона поєднує викладання біологічних наук із життям, навчання з виробничою працею. Вона підвищує якість знань, поглиблює їх, привчає учнів застосовувати знання на практиці.

Навчальна екологічна стежка - це ще одна можливість для глибшого вивчення природи рідного краю, пізнання її таємниць. Її зупинки - місця для організації екскурсій з біології, географії, історії, заняття для школярів молодших класів. Доцільно давати учням можливість допомагати вчителям проводити екскурсії, самостійно добирати матеріал для розповідей. Така інформація краще запам'ятовується екскурсантами. Також навчальна стежка дає багатий матеріал для пошукової та дослідницької роботи.

Екологічна стежка - це польова екологічна практика, яка надає можливість узагальнити набуті під час навчального процесу знання, поглибити їх, унаочнити, спостерігаючи в природі за живими об'єктами. Робота на екологічній стежці посилює контакт учнів із природою.

Екологічна стежка надає можливість проводити спостереження за живими об'єктами протягом року. Розпочинати спостереження слід з березня.

План літнього етапу роботи розробляється заздалегідь і узгоджується з планом роботи школи та шкільних таборів. Цей документ обов'язково охоплює роботу над екологічним проектом. Під час літнього етапу роботи на екологічній стежці учні не лише одержують чи поглиблюють знання, а й засвоюють уроки дбайливого ставлення до природи (проводять очищення

території від побутового сміття, обладнують куточки для туристичного відпочинку, пропагують екологічні знання серед населення, на особистому прикладі показують, як потрібно оберігати природу, проводять збір природного матеріалу, необхідний для участі в конкурсах та виставках учнівських робіт).

В осінньо-зимовий період гуртківці проводять спостереження за птахами, збирають насіння рослин, насаджують дерева, кущі, обробляють зібраний матеріал, систематизують та оформляють, працюють з природним матеріалом (флористика, соломоплетіння, аплікація тощо).

У ході роботи на екологічній стежці учні отримують загальні уявлення про об'єкти, явища, взаємозв'язки в живій природі, формують практичні навички перебування в природних умовах, опановують методику ведення польових досліджень, вчаться обробляти й оформляти одержані результати.

Навчальна екологічна стежка - це ще одна можливість для глибшого вивчення природи рідного краю, ознайомлення з її таємницями. Її зупинки - місця для організації екскурсій з біології, географії, історії. Також навчальна стежка дає багатий матеріал для пошукової та дослідницької роботи.

Як створити навчальну екологічну стежку

- Вибрати маршрут, що має естетичну виразність ландшафту (тривалість екскурсій - до 3-х годин);
- Подбати про доступність маршруту;
- Обладнати стежку інформаційними знаками та щитами;
- Отримати офіційний документ (паспорт) від землекористувача цієї території, по якій і пролягатиме маршрут екостежини;
- Скласти великомасштабну картосхему із позначенням на ній цікавих екскурсійних об'єктів;
- Розробити еколого-культурні, інформаційно-просвітницькі практичні природоохоронні заходи, які будуть організовані на маршруті екостежини.

Мета і завдання екологічної стежки

Екологічна стежка створюється з метою проведення навчальної і пропагандистської роботи з питань охорони природи, створення умов для виховання екологічно грамотної поведінки людини в навколишньому середовищі. Це своєрідна лабораторія в природних умовах.

Навчальна екологічна стежка розрахована на такі категорії відвідувачів: педагогів і вихователів, студентів навчальних закладів усіх рівнів акредитації, дітей старших груп дошкільних закладів, учнів загальноосвітніх шкіл, а також на відпочивальників.

Організація стежки

Насамперед створюють організаційну групу. До неї бажано залучити вчителів, старшокласників, студентів, працюючу молодь, батьків, шефів навчальних та наукових закладів, представників місцевих відділень громадських організацій.

Важливим етапом у створенні екологічної стежки є отримання офіційного документа, який надає юридичне право на її організацію. Такий документ видає організація-землекористувач тієї території, на якій вирішено прокласти стежку. Так, якщо землею розпоряджається місцева Рада народних депутатів, то вона схвалює відповідне рішення. Якщо маршрут буде проходити територією лісопаркових господарств, колгоспів та інших відомчих організацій, то їх дирекція видає відповідний наказ. У цих документах слід вказувати організацію, відповідальних за обладнання і підтримання стежки в належному стані, а також режим користування стежкою. Цю інформацію містить єдиний документ - паспорт на екологічну стежку.

Характеристика маршруту екологічної стежини

Добираючи маршрут екологічної стежки, доцільно враховувати такі умови:

- 1) доступність маршруту для відвідувачів (відстань від населеного пункту, зручність транспортного зв'язку);
- 2) естетичну виразність ландшафту.

Визначаючи загальну довжину екологічної стежки, слід взяти до уваги, що середня тривалість однієї екскурсії для старшокласників і дорослих має становити 2-2,5 години. Цьому буде відповідати обладнаний маршрут, протяжність якого становить близько двох кілометрів.

Проте в кожному випадку тривалість екскурсії буде залежати від складу групи. Так, найбільш тривала екскурсія (до трьох годин) розрахована на педагогів, вихователів, студентів. Для дітей молодшого віку проводять екскурсії тривалістю 40-50 хв. З дітьми можна проходити по всьому маршруту, але у вивчення включати не всі екскурсійні об'єкти. Для

старшокласників екскурсію проводять в повному обсязі і з використанням усіх екскурсійних об'єктів.

Екскурсійні об'єкти

Важливою особливістю екологічної стежки є її інформативність. Умовно її можна поділити на пізнавальну, навчальну і вступну. Вона повинна впливати на емоції, інтелект і волю відвідувача. Кожному виду інформації відповідають певні об'єкти на маршруті стежки. Так, до об'єктів природи екскурсіводи привертають увагу гуртківців, повідомляючи пізнавальну інформацію. Це види рослин, тварин, форми рельєфу, ґрунти, гірські породи та інші елементи живої та неживої природи. Важливе значення у підвищенні екологічної освіти відвідувачів стежки має їхнє ознайомлення із законами живої природи, життям у навколишньому середовищі. Суть дії цих законів найкращим чином розкривається на фоні ознайомлення з різноманітними видами рослин, грибів, тварин. При цьому необхідно враховувати екологічну виразність виду. Вона полягає в тому, що обраний вид або процес, який спостерігається, дає змогу екскурсіводу наочно показати роль виду у створенні чи підтримці екологічно рівноважного стану середовища. Під час проходження маршруту необхідно прагнути того, щоб екскурсія охопила не лише унікальні, а й типові об'єкти місцевої природи (різноманітні типи рослинних угруповань, водойм, характерні форми рельєфу тощо). Специфічний екскурсійний об'єкт на стежці - пам'ятка природи. Він поєднує природну та історичну цінність. Наприклад, вікові дерева є свідками історичних подій або сучасниками видатних людей нашого минулого. На маршруті екскурсівод використовує всі видимі зі стежки елементи антропогенного ландшафту. Це можуть бути різноманітні транспортні артерії, архітектурні споруди, сільськогосподарські угіддя, водні джерела, заповідні території, сама зона рекреації як один з видів природокористування. Посилаючись на ці реальні прояви людської діяльності, екскурсівод розповідає про характер природокористування, робить наголос на проблемах охорони природного середовища, напрямах і засобах їх вирішення на різних рівнях: краєзнавчому, національному, світовому. Бажано розповісти про участь місцевої молоді у розв'язанні краєзнавчих проблем охорони природного середовища.

Носіями інформації на стежці є спеціально встановлені інформаційні щити і знаки, їх виготовляють з дощок (краще хвойних порід) завтовшки 4-5 см. Тексти, малюнки і символи вирізують або випалюють, потім дошки покривають масляним лаком і встановлюють на декоративно оформлених

стовпах, розташованих на відстані 100-150 м один від одного. Вони допомагають організувати рух відвідувачів по заданому маршруту і слугують джерелом інформації під час самостійного проходження стежкою. На стежці використовують такі типи інформаційних текстів і знаків: загальний покажчик і схему стежки, перелік правил поведінки і норм, характеристику місцевих видів природокористування, гасла і заклики, відомості про пам'ятки природи і культури, розташування зон стежки, поетичні тексти, інформацію про справи молоді у вирішенні місцевих екологічних проблем тощо. Важливо, щоб тексти для інформаційних щитів розробляли самі школярі.

Обладнання екологічної стежки

Обладнання екологічної стежки починається з прокладання на місцевості маршруту стежки і складання великомасштабної картосхеми. Доцільно провести обстеження місцевості вздовж маршруту в радіусі 50 м, щоб виявити і картувати цікаві екскурсійні об'єкти або зробити нотатки для їх наступного створення. Після виготовлення картосхеми на один з екземплярів наносять позначення всіх об'єктів екскурсій, що є на місцевості. На першому екземплярі позначають такі об'єкти, які планується створити в ході обладнання стежки. Попередньо ініціативна група спільно з консультантами обстежує маршрут та виявляє місця встановлення щитів, відповідних знаків і покажчиків, обладнання Оглядових точок тощо. Доцільно, щоб упродовж маршруту учні виконували різноманітні корисні справи природоохоронного характеру. Для цього можна порекомендувати створити мікрозаповідники для птахів. Низку об'єктів школярі можуть створити власними руками, вписавши їх у ландшафт, що оточує стежку.

Одним із завдань екологічного виховання є формування дбайливого ставлення до природи, збереження лікарських, рідкісних і зникаючих видів рослин. На стежці школярі можуть закласти в зоні маршруту серію ботанічних ділянок. На них, з урахуванням екологічних вимог, можна висадити лікарські рослини, рідкісні або зникаючі види флори, характерні для даної місцевості.

Для навчання відвідувачів правилам відновлення ґрунтового родючого шару на маршруті стежки доцільно мати для вогнища місце з дерном, який знімається, зразки відновлення ґрунту на старих вогнищах. Особливий емоційний вплив справляє на відвідувачів порівняльний показ вогнищ різного віку. На них видно, як багато років потрібно для того, щоб на спаленій землі знову почали рости дерева.

Підготовка екскурсоводів

З різними категоріями відвідувачів працюють екскурсоводи різного рівня підготовки: з педагогами, вихователями, студентами екскурсію проводять досвідчені вчителі-методисти; з учнями різного віку - учителі, студенти, старшокласники; з іншими групами пізнавальні екскурсії проводять учні середніх і старших класів. Для різної категорії екскурсоводів має бути підготовлений окремий проект екскурсії.

Ігри на природі

Ігри безпосередньо пов'язані з екскурсіями та відвідуванням екологічних стежок і можуть бути складовою частиною цих заходів. Вони повинні розвивати любов до живого (рослин, тварин, птахів), сприяти їх розпізнаванню і запам'ятовуванню. Ігри можуть бути побудовані у вигляді поперемінного вгадування назв рослин за листками та запахом; тварин - за слідами, норами; птахів - за гніздами. Можна, об'єднавшись у групи, поперемінно називати об'єкти природи, що оточують екскурсантів. Гра може бути побудована у формі відповідей на запитання «Що тут росте і хто тут мешкає?», а також у формі вікторини. До неї входять запитання про значення рослин, тварин, птахів, їх користь загалом та про окремі види, пояснення походження їхніх назв, назви міст, що мають рослинне або тваринне походження тощо. Такий ефективний спосіб природоохоронної освіти, як гра, на жаль, застосовується ще недостатньо.

Екологічні казки

Екологічні казки - це новий, але водночас уже доволі популярний спосіб природоохоронної пропаганди, розрахований на специфічну аудиторію - дошкільників і молодших школярів. Ідея створення казок не нова. Але поки що недооцінюється застосування цього літературного жанру в природоохоронній пропаганді та екологічному вихованні, хоча саме в екологічних казках можна найбільш повно використати засоби емоційного впливу на психологію дитини. Через такі казки можна прищепити дітям не лише любов до природи, а й усвідомлення необхідності її охорони, популяризувати наукові знання про навколишнє середовище. При створенні екологічних казок необхідно насамперед враховувати специфіку дитячого віку. У цих казках рослини, дерева, гори, тварини розмовляють, здійснюють погані й хороші вчинки, які викликають у маленьких читачів співчуття, гнів,

ніжність. Екологічні казки мають бути інформаційно насиченими. Інколи досить одного-двох речень для повідомлення цікавого факту. Казки мають бути зрозумілі дітям, а їх виклад - виразним. При цьому можуть бути використані звичайні казкові прийоми і відомі казкові персонажі. Але червоною ниткою повинна проходити тема охорони природи. Казки вчать дітей не бути байдужими, розвивають внутрішній світ, виховують гуманність, формують екологічну поведінку.

Організація екологічних суботників

Сучасна практика природоохоронної роботи створила цікаву форму пропаганди - екологічні суботники, важливе значення яких полягає не лише у виконанні конкретної роботи, а й у пробудженні в школярів інтересу до природи і бажання брати участь в її охороні.

Організовуючи екологічні суботники, важливо дотримувати таких правил: добровільності, самодіяльності, створення святкового настрою, надання суботнику характеру народного свята (використання традицій, обрядів, звичаїв). Екологічний суботник не повинен проводитися стихійно, він вимагає чіткої організації. Суттєве значення має вибір місця і фронту робіт. Бажано, щоб робота, яку передбачається виконати, не потребувала спеціалістів високої кваліфікації. Другий важливий елемент підготовки екосуботника - його реклама. Це інформація у шкільній радіогазеті, місцевій пресі, листівках-блискавках, оригінально оформлених об'явах. Безпосередньо перед екосуботником необхідно ще раз перевірити фронт робіт, інструменти. Відкрити суботник можна веселою маніфестацією. Обов'язково слід передбачити музичне оформлення цього своєрідного свята праці на благо природи. Після закінчення робіт доцільно нагородити його учасників. Це можуть бути буклети на тему охорони природи, значки, морозиво чи цукерки. У деяких випадках екосуботник може перерости у свято. Цьому сприятиме відкриття виставок дитячих малюнків, фотографій, організація ігор для дітей, ярмарку, карнавалу. Підсумки екосуботника мають бути обов'язково відображені в засобах масової інформації, стінній газеті, фоторепортажах.

Організація екологічних спостережень у таборі

Щоб привернути увагу дітей до спостережень у природі, відведіть у таборі місце для календаря природи (наприклад, спеціальний стіл). Матеріал

доцільно весь час змінювати. Основні об'єкти - квітучі та плодоносні в даний період рослини, подані у вигляді букетиків або окремих екземплярів.

Фенологічні спостереження, які не можуть бути відображені у фіксованому вигляді, відмічають у фенокалендарі чи фенощоденнику. Можна відобразити сезонні явища у вигляді фенологічного «дерева», а фенологічні спостереження (у нашому випадку літні) фіксувати у вигляді записів і розміщувати в хронологічному порядку по боках вертикального стрижня, який являє собою ніби стовбур дерева з боковими гілками. На «стовбурі» пишуть дати місяця через день: 5, 7, 9 тощо.

Усі малюнки фенооб'єктів, особливо таких, як квіти, бажано розфарбовувати відповідно до їх природного забарвлення. Однак слід уникати захоплення декоративною роботою, оскільки центром уваги дітей повинен бути зміст таблиці, дослідницька робота в умовах природи.

Часто біля фенологічного «дерева» відбуваються дискусії про час настання того чи іншого явища природи. Оголена до певного часу верхня частина «дерева» буде весь час вказувати на кінцеву мету роботи і тим самим стимулювати учнів до продовження фенологічних спостережень. На фенологічному «дереві» повинен бути відображений весь хід літа - від масового цвітіння бузку і початку цвітіння конюшини до пожовтіння листя берези (передосінній період).

Наприкінці сезону проаналізуйте з дітьми минуле літо і підсумуйте результати зробленої роботи. Покажіть їм, у якому тісному взаємозв'язку перебувають жива природа і навколишнє середовище. Покажіть (у цифрах) загальну тривалість літа і з'ясуйте, рано, пізно чи нормально настало літо в цьому році. Для цього візьміть дані, які відповідають місцевості чи району, де знаходиться табір (календар природи району).

Порівнюючи послідовність настання різних сезонних явищ у даній місцевості з послідовністю їх настання в інших місцевостях, можна встановити, що послідовність загалом залишається такою ж. Отже, сезонні явища розвиваються в постійній закономірній послідовності.

У результаті проведеного аналізу перед дітьми має пройти вся картина літа як прояв єдиного, цілісного процесу зміни значної кількості цікавих явищ, тісно пов'язаних і взаємозумовлених.

Примірний паспорт на екологічну стежку

Розташування _____

Проїзд _____

Землекористування _____

Значення екологічної стежки _____

Короткий опис маршруту: *Загальна протяжність стежки*

1-а зупинка.

2-а зупинка.

3-я зупинка.

4-а зупинка

5-а зупинка.

6-а зупинка.

7-а зупинка.

8-а зупинка.

Історичні відомості про навколишнє середовище:

Опис екскурсійних об'єктів на маршруті, перелік гасел на всіх точках:

1-а зупинка.

2-а зупинка.

3-я зупинка.

4-а зупинка.

5-а зупинка.

6-а зупинка.

7-а зупинка.

8-а зупинка.

Стан екологічної стежки _____

Режим користування _____

Необхідні заходи _____

Охорону маршруту здійснюють _____

Організації, шефи _____

Консультанти _____

Дата складання паспорта _____

Печатка закладу

Підпис директора: _____

Стисла характеристика екологічної стежки

1-а

зупинка _____

2-а

зупинка _____

3-я

зупинка _____

4-а

зупинка _____

5-а

зупинка _____

6-а

зупинка _____

7-а

зупинка _____

8-а

зупинка _____

**Примірні зразки форм про організацію
шкільного заказника на території міста або села**

Виконкому _____
сільської ради _____
району, Івано-Франківської
області

Клопотання

_____ ЗОШ I-III ступенів просить прийняти рішення щодо створення екологічної стежки на території _____ сільської ради площею _____ га, природний комплекс якої буде використаний як матеріальна база для викладання природознавства, біології, екології, географії, позакласної та гурткової роботи, а також для підготовки учнів до раціонального природокористування і виховання в них почуття дбайливого ставлення до природи.

До клопотання додаються:

1. План-схема екологічної стежки.
2. Стислий опис природного комплексу по екологічній стежці.

Дата

Директор школи
Учитель біології
Учитель географ

Положення про еколого-освітню діяльність заповідників і національних природних парків України (витяг)

4.6. Організація екологічних (навчальних) стежок разом з екскурсіями - це перспективна форма природоохоронної пропаганди. Організація екологічної стежки передбачає: вибір місця та домовленість (угода) із землекористувачами; розробку маршруту; облаштування стежки; контроль за станом стежки.

4.6.1. Екскурсія не повинна тривати більше години.

Оптимальна довжина стежки - 2 км. Бажано, щоб стежка мала форму петлі з початком і кінцем в одній точці, потрібно, щоб вона обминала місця проживання і зростання рідкісних видів флори і фауни.

4.6.2. Важливий елемент екологічної стежки - інформативність. Опис маршруту включає стислу характеристику всього маршруту з указанням природних перешкод, напрямку руху, відстані між цікавими місцями огляду. Складаються ілюстровані путівники-буклети. Текст буклету подають доступною мовою, вміщують загальні відомості та правила поведінки на стежці.

4.6.3. Екологічні стежки маркують. Для цього використовують одягнуті на стовбури дерев кольорові смужки або кружечки, намальовані фарбами. «Знаки» стежки мають бути стандартних розмірів, кожна стежка повинна мати свій «знак» і назву. Стежки обладнують інформаційно-охоронними знаками встановленого зразка. Площина всіх табличок та щитів повинна розташовуватися відносно до відвідувачів під кутом 90 градусів. Важливе значення має вибір місця розташування табличок, знаків та їх колір. Щити не варто перевантажувати інформацією.

4.7. Видавнича діяльність як засіб пропаганди включає: видання спеціальних буклетів, наборів листівок, пам'ятних вимпелів, наклейок, значків, календарів, плакатів, рекламних проспектів, путівників тощо. При підготовці матеріалів не варто подавати точні відомості про місця зростання і перебування рідкісних видів, акцентувати увагу на споживчих властивостях рослин тощо. З метою пропаганди доцільно використовувати символіку ПЗУ (природно-заповідні установи).

Добірка екологічних ігор

Гра-знайомство «Шишкофон»

Навчальна мета: познайомити учасників між собою, налаштувати їх на співпрацю та взаємодію з навколишнім середовищем.

Розвиваюча мета: допомогти дітям розпочати діалог та комунікацію між собою.

Виховна мета: розвинути навички мовлення (спілкування), перебуваючи в центрі уваги.

Необхідні матеріали: шишка.

Час: 15 хв.

Правила:

Діти стають в коло. Ведучий або ведуча бере шишку та говорить в неї, ніби у мікрофон, пояснюючи, що для розмови в лісі треба говорити у «шишкофон», щоб ліс почув. Він називає своє ім'я та пропонує дітям:

1. назвати своє ім'я та назвати тварину, птаха, дерево на цю ж літеру;
2. назвати своє ім'я та вказати, з якою лісовою твариною, птахом, деревом він чи вона себе асоціює та чому.

Потім ведучий або ведуча передає «шишкофон» дітям, і вони по черзі відповідають на питання.

В кінці знайомства можна запропонувати декільком учасникам пригадати відповіді тих, хто стоїть поруч.

Гра «Лісова брама»

Навчальна мета: сформувати уявлення про ліс, взаємозв'язки у лісі, його функції. Закріпити отримані знання.

Розвиваюча мета: розвивати творчу активність та пізнавальні інтереси дітей.

Виховна мета: формувати екологічний світогляд, вчити працювати у малих групах, парах.

Необхідні матеріали: не потрібні.

Час: 15 хв.

Правила:

Діти стають парами. Двоє ведучих пояснюють, що вони є «Лісовими Вартовими» і будуть пускати до лісу лише тих дітей, які дадуть правильну відповідь на їхні питання. Ведучі стають біля початку стежини лісу, беруться за руки та запрошують пари дітей по черзі до себе, інші ж діти мають стояти на певній відстані, щоб не чути розмову «Лісових вартових».

Вартові мають заздалегідь підготувати три питання, які стосуються певної території або загальних знань про ліс, наприклад : «Назвіть три хвойні та три листяні породи дерев», «Яка лісова тварина впадає у зимову сплячку окрім ведмедя», «Скільки є ярусів лісу», «Яке дерево є найвищим у світі» тощо. Діти, які правильно відповідають на питання, пропускаються через «Лісову Брану» до лісу, а ті, що ні, повертаються в кінець черги.

Можна запропонувати дітям і самим побути у ролі «Лісових Вартових», створивши ряд «Брам» одна за одною.

Гра «Лісовий ленд-арт»

Навчальна мета: сформувати уявлення про живу природу.

Розвиваюча мета: розвивати творчу активність, формувати вміння вести спостереження, правильно та чітко висловлювати свою думку; формувати вміння працювати в команді.

Виховна мета: сприяти формуванню у дітей уявлень про відчуття краси та цінності всього живого та неживого.

Необхідні матеріали: не потрібні.

Час: 30 хв.

Правила:

Діти в групах обирають два кольори та шукають у навколишньому лісі природні матеріали цього кольору. Із знайдених матеріалів вони мають викласти спіраль або будь-яку іншу геометричну фігуру за завданням керівника гри. Також можна запропонувати учасникам та учасницям зібрати природній матеріал та скласти будь-який об'єкт за своїм бажанням, наголошуючи на важливості збирання лише опалих гілочок та листя. Звернути увагу, що при цьому не можна рвати квітки, ламати гілля або іншим чином наносити шкоду природі. Діти різних груп можуть відгадувати, що склала інша група.

Гра «Хто я?»

Навчальна мета: забезпечити засвоєння знань про тварин і рослин певної території.

Розвиваюча мета: розвивати творчу активність та пізнавальний інтерес.

Виховна мета: формувати вміння образно мислити та формувати правильні запитання.

Необхідні матеріали: картки з зображенням тварин, рослин, птахів лісу, прищіпка.

Час: 30 хв.

Правила: ведучий або ведуча гри обирає учасника або учасницю, якому/якій на спину чіпляється картка із зображенням лісової тварини, рослини, птаха. Цей учасник або учасниця має показати зображення іншим учасникам та задавати питання щодо зображення, на як інші учасники можуть відповідати лише «Так» або «Ні». Наприклад: «Я рослина?», «Я червоного кольору кольору?», «Я можу рухатись?» тощо. Коли учасник або учасниця вгадує, що зображено на картці, обирається новий доброволець.

Гра «Лісова павутинка»

Навчальна мета: сформувані уявлення про таке біологічне явище як екосистема та взаємозв'язки між живою та живою природою.

Розвиваюча мета: розвиває вміння працювати в команді, пильно слухати один одного, швидко реагувати і бути уважним (зосередженим).

Виховна мета: виховання екологічно свідомої особистості.

Необхідні матеріали: моток мотузки (приблизно 1,5 м на дитину).

Час: 20 хв.

Правила:

Діти стають у коло. Ведучий або ведуча питає, чи знають діти, що таке екосистема, та пропонує називати по черзі один будь-який елемент лісової екосистеми, перекидаючи один одному або одна одній мотузку і натягуючи її достатньо сильно. Так формується павутинка між цими елементами екосистеми. Після цього ведучий або ведуча просить тих учасників екосистеми, які назвали елементи, пов'язані, до прикладу, з водою, відпустити мотузку з рук. Одразу буде видно, що павутинка провисає, тобто екосистема втрачає стабільність. Тоді ведучий або ведуча пояснює міцний взаємозв'язок усіх компонентів екосистеми та важливість збереження її цілісності.

Гра «Ти зайченя»

Навчальна мета: сформувати уявлення про такі біологічні явища як пристосування організмів до середовища існування та взаємовідносин хижак-жертва.

Розвиваюча мета: розвивати творчу активність, пізнавальний інтерес.

Виховна мета: формувати екологічний світогляд та мислення.

Необхідні матеріали: стрічки трьох кольорів на всіх дітей.

Час: 60 хв.

Правила:

Діти діляться на «мисливців», «хижаків» та жертв – «травоїдних тварин» шляхом вибору стрічок різного кольору. Ведучий або ведуча гри дає вступну інформацію про правила гри, харчові ланцюжки тощо.

Далі діти одягають стрічки відповідного кольору: «мисливці» пов'язують їх на голову, «хижаки» - на руку, «травоїдні» - на ногу, і група за групою розбігаються та ховаються неподалік (залежить від місцевості, де проходить гра). Завдання «хижаків» - знайти «травоїдних», але не попастися при цьому «мисливцям». «Мисливці» полюють і за тими, і за іншими. Слід знайти всіх «травоїдних» і провести їх до центру. Виграє той «мисливець», що спіймав найбільшу кількість тварин, а також та «травоїдна тварина», яку так і не змогли знайти під час гри.

За бажанням дітей можна грати декілька разів змінюючи ролі.

Гра «Лісові птахи»

Навчальна мета: забезпечити засвоєння знань про орнітологію, поведінку птахів.

Розвиваюча мета: формувати вміння працювати в команді.

Виховна мета: виховувати у дітей почуття відповідальності та взаємодопомоги.

Необхідні матеріали: карти із зображеннями птахів (назвами, цукерки, шишки, горіхи).

Час: 30 хв.

Правила:

Діти діляться на групи – «пташині родини». Кожна група отримує зображення та опис одного з птахів лісу. Діти всередині групи мають вирішити, хто з них «мама» і «тато», а хто «пташенята». Кожній групі треба зробити з природних матеріалів «гніздо» для своїх «пташенят» та розмістити ці «гнізда» у формі кола. У середину кола кладеться мішечок з цукерками,

шишками, горіхами, які означають їжу для «пташенят». Завдання «тата і мами пташиної родини» - «добувати їжу» для «пташенят», по черзі бігаючи до кола за цукерками, шишками, горіхами, і назбирати якомога більше (брати можна тільки одну за раз). Виграє команда, що набрала найбільше «їжі для пташенят».

Гра «Вгадай, що всередині!»

Навчальна мета: сприяти розвитку всіх аспектів цілісної особистості.

Розвиваюча мета: розвивати такі органи чуття як слух, нюх, смак та дотик.

Виховна мета: виховувати уважність, спостережливість.

Необхідні матеріали: мішечки з лікарськими рослинами, прянощами з різними предметами з лісу, непрозорі контейнери з фруктами, овочами, мішечки, ємності з різними крупами.

Час: 30 хв.

Правила:

Діти формують 4 групи, які по колу переходять між 4 дорослими, кожен з яких дає певне завдання, націлене на різні органи чуття:

- **Нюх:** за запахом визначити, що знаходиться в мішечках з лікарськими рослинами, прянощами (може бути м'ята, меліса, чебрець, базилік, кориця, гвоздика тощо);
- **Дотик:** занурити рук в мішечок та на дотик вгадати, що в ньому (може бути камінь, гілка, жолудь, горіх волоський, горішок ліщини, різні шишки, хутро тварини, перо тощо);
- **Смак:** із закритими очима вгадати, що ведучий дає скуштувати (можуть бути порізані на шматочки яблука, лісові ягоди, виноград, горішок ліщини, горіх волоський, очищені від шкаралупи тощо);
- **Слух:** за звуком знайти дві ємності з однаковим вмістом (це може бути мука, крупа манна та гречана, горох, горіхи, цукор, квасоля тощо).

Гра-рухавка «Правила поведінки в лісі»

Навчальна мета: надати інформацію про основні правила поведінки у лісі.

Розвиваюча мета: поглибити знання про правила поведінки в природі.

Виховна мета: формувати у дітей толерантне ставлення до навколишнього світу.

Необхідні матеріали: не потрібні

Час: 10 хв.

Правила:

Діти стають у коло. Ведучий або ведуча пояснює, що будуть звучати певні твердження, які стосуються поведінки в лісі. Якщо діти погоджуються з ними, вони плескають в долоні, якщо ні – тупотять ногами. Спочатку дається приклад та називається декілька правил, наприклад: «В лісі не можна ламати гілки дерев», «В лісі можна смітити», «В лісі слід розводити вогнище під кронами дерев» тощо. Діти мають відповідно реагувати, погоджуючись або ні із затвердженням.

Потім ведучий або ведуча пропонує бажаючим назвати свої правила.